

RECENZII / COMPTES RENDUS / REVIEWS

MIHAELA MANCAȘ, *Lexicul afectivității și poezia românească din secolul XX*, București, Editura Universității din București, 2014, 352 p.

Cartea prezentată în rândurile de față, consacrată relației dintre lexicul afectivității și poezia românească din secolul al XX-lea, constituie un rafinat studiu de stilistică aplicată, în care se îmbină elegant interesul pentru limbă și cel pentru literatură, într-o manieră îndelung exersată de autoare, pornind de la cunoașterea perfectă a textelor literare românești. „Profesoara Mihaela Mancaș a transmis multor generații de studenți bagajul cel mai solid al stilisticii, poeziei și retoricii, aplicate cu un gust sigur, cu o mare capacitate de a recunoaște valoarea textului literar și de a-i pune în evidență cele mai subtile mecanisme și efecte de sens”, reușind, „în toate cărțile sale, să facă observații de finețe, să sistematizeze și să sintetizeze într-un mod definitiv datele principale ale problemei, dar și să lase spațiu unor lungi și grăitoare citate. Stăpânește un clasicism al metodei: fără excese tehnice, dar cu rigoare absolută.”¹

Studierea *emoțiilor* a reprezentat, în ultimii 20 de ani, o preocupare constantă a științelor umaniste, de la psihologie, psihanaliză, științe experimentale, până la lingvistică, semiotică, analiza discursului, studii literare și artistice, fără a fi, bineînțeles, neglijată în lucrări de filozofie, sociologie, antropologie sau științe politice; de exemplu, în domeniile având ca obiect textul și discursul, pot fi menționate o serie de volume colective, care analizează expresia *sentimentelor* din diverse perspective teoretice (semantica textelor², pragmatică³, poetică⁴, retorică⁵), deseori din punctul de vedere al funcționării discursive a acestora⁶ sau din unghiuri care asociază diferite metodologii lingvistice⁷. Pornind de la premisa că cercetarea lexicului afectivității în poezie ar însemna, în cele din urmă, chiar examinarea esenței lirismului (câtă vreme arta versurilor a operat aproape întotdeauna cu *emoțiile*), cartea supusă atenției reformulează în cheie stilistică obiective și metode specifice semanticii textelor, interesându-se în primul rând de raportul dintre termenii afectivi și discursul poetic, cu scopul de a identifica maniera în care mecanismele poeziei pun în valoare acest segment de vocabular.

Prima etapă a cercetării o constituie alcătuirea unui *corpus* al afectivității, pe baza operei unor scriitori aparținând unor epoci și curente diferite din istoria limbajului artistic românesc, de la

¹ Rodica Zafiu, „Tablouri în mișcare”, *România literară*, nr. 41, 2005.

² François Rastier (dir.), *L'analyse thématique des données textuelles: l'exemple des sentiments*, Paris, Didier Édition, 1995.

³ Christian Plantin (dir.), *Les émotions dans les interactions*, Lyon, Arci/Presses Universitaires de Lyon, 2000.

⁴ François Lecerle, Simone Perrier (textes réunis et édités par), *La Poétique des passions à la Renaissance: mélanges offerts à Françoise Charpentier*, Paris, Honoré Champion, 2001.

⁵ Ridha Bourkhis (dir.), *La Rhétorique de la passion dans le texte francophone: mélanges offerts à Jean Déjeux*, Paris, L'Harmattan, 2009.

⁶ Michael Rinn (dir.), *Émotions et discours: l'usage des passions dans la langue*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2008.

⁷ Peter Blumenthal, Iva Novakova, Dirk Siepmann (éds./eds.), *Les émotions dans le discours/ Emotions in Discourse*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2014.

poetii Văcărești, până la autori contemporani, precum Mircea Cărtărescu sau Florin Iaru; dat fiind că arta versurilor presupune din principiu selecții lexicale specifice, inventarul nu se limitează la un fond general al *afectelor*, obținut doar pe baza dicționarilor, ci, luând în calcul rolul sporit al contextului (care poate impune mărci semantice apropiate de *emoții* unor lexeme altfel nemarcate sau slab marcate în utilizările curente), lucrarea prezentată include noi categorii de termeni în *corpus*-ul alcătuit din: (1) cuvinte cu sens afectiv, propriu sau figurat, înregistrat de dicționare (nucleul de bază); (2) cuvinte care capătă semnificații afective, provenite în general din serii semantice constant utilizate cu valori legate de *emoții*: sferile „arderii”, „întunerului”, „liniștii” etc.; (3) cuvinte al căror sens implică relația cu *sentimentele*, desemnând de multe ori cauza sau consecința, încadrabile într-o *rețea asociativă*, cu sfere semantice clar determinate, cum sunt cele ale „magiei”, „plânsului”, „râsului”, „derizoriului”, „agreabilului” etc.

Obiectul propriu-zis al analizei – bine ales pentru specificul limbajului poetic – îl reprezintă ariile tematice „tristețe”-„suferință” și „veselie”-„fericire”, așa cum se configurează în poezie, cu termeni aparținând câmpurilor respective, dar și cu lexeme provenind din serii semantice care dobândesc în text valorile hiperonimelor sau cu unități lexicale aparținând unor sfere asociabile câmpurilor studiate. Cu scopul de a surprinde „amprenta” stilistică a fiecărui scriitor, cartea supusă atenției urmărește aspectele cele mai relevante pentru maniera de raportare a autorilor la vocabularul *sentimentelor*: preferința acestora pentru una sau alta dintre zonele tematice analizate, componența câmpurilor și mai ales recursul definitiv la lexicul devenit afectiv doar prin semnificații contextuale sau prin asociere cu lexeme exprimând *emoții*, dar și relația dintre termeni și ansamblul în care se integrează, precum și rolul diverselor serii semantice în conturarea limbajului figurativ specific.

Lucrarea cuprinde trei părți, cu ponderi diferite. Prima secțiune (*Introducere. Lexicul afectivității în limbajul poetic*), succintă și edificatoare, precizează în esență perspectiva asupra studiului acestui segment de vocabular în raporturile sale cu poezia, luând în considerare atât descrieri și categorizări gramaticale și semantice, obținute doar pe baza dicționarilor, cât și analize ale *sentimentelor* în contexte literare, realizate dintr-o perspectivă tematică, mai apropiată de demersul autoarei. Partea a doua (*Câmpurile semantice „tristețe”-„suferință” și „veselie”-„fericire” în poezia interbelică*) – cea mai consistentă prin dimensiune, dar și prin bogăția observațiilor – este consacrată cercetării comparative a lexicului afectivității din opera celor mai reprezentativi scriitori ai perioadei interbelice (Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, George Bacovia, Alexandru Philippide, Ion Pillat, Vasile Voiculescu și Ion Minulescu), într-o amplă paralelă stilistică, menită să pună în evidență, prin inedite observații de detaliu, apropierea și diferențele dintre aceștia. Ultima secțiune (*Epilog. Lexicul afectivității în limbajul poeziei neo- și postmoderne*), dedicată, în mare parte, unor opere poetice încă nedefinitiv configurate, își propune să schițeze câteva direcții generale în care se dezvoltă uzul lexicului *sentimentelor* în poezia actuală, însă fără strictă limitare la ariile tematice urmărite la poezia interbelică, oferind astfel interesante sugestii cu privire atât la statutul și modalitățile de funcționare ale acestui segment de vocabular în textele neo- și postmodernilor, cât și la sferele semantice mai des frecventate de aceștia.

Prin complexitatea analizei, dar și prin subtilitatea observațiilor, studierea lexicului afectivității în poezia românească din secolul al XX-lea constituie o contribuție esențială pentru descrierea limbajului artistic românesc, cu consecințe decisive nu doar asupra caracterizării expresiei poetice în general, ci și asupra profilului stilistic al fiecărui autor examinat. Impresionează, în lucrarea prezentată, atât arta consemnării detaliului, cât și perspectiva comparativă de ansamblu, datorită căreia observații de amănunt devin trăsături distinctive, cu rol în creionarea unui nuanțat tablou stilistic al poeziei românești.

Selectarea termenilor pornind de la texte (nu de la dicționare) pune în evidență o importantă caracteristică generală a limbajului poetic: acesta evită, în bună măsură, cuvintele cu un conținut conceptual afectiv bine precizat (abstractele nume de emoții, de exemplu), atrăgând, în schimb, în exprimarea *sentimentelor*, lexeme cu un profil semantic ambiguu, al căror sens contextual poate servi mai bine imaginația. Astfel, nu toate unitățile lexicale înregistrate de

clasificările abstracte, bazate pe dicționare, figurează efectiv în recuzita poeziei, în vreme ce numărul termenilor adiționali depășește cu mult numărul și frecvența componentelor din nucleele de bază la toți scriitorii din perioada interbelică (p. 295).

Studierea semnificației poetice a raportului dintre zona pozitivă și cea negativă a *emoțiilor*, în opera autorilor analizați, stabilește concluzii interesante cu privire la „imaginele afectivă” în poezia românească interbelică, caracterizat, în linii mari, de:

- predominarea zonei negative și sărăcia, aproape deliberată, a câmpului „veselie-fericire”, mai ales în textele lui Barbu, Bacovia, Philippide, Pillat (prezența mai consistentă a zonei pozitive devine astfel marcă stilistică pentru Voiculescu și mai ales pentru Blaga, ale cărui poeme capătă, în aceste condiții, un statut aparte);
- preferința pentru expresia extremă a *sentimentelor* negative, chiar și în opera unor poeți mai reticenti în reflectarea emotivității, cum este, de exemplu, Ion Barbu (la care afectivitatea excesivă totuși nu lipsește, situată de obicei în contexte cumulativ-superlative, nespecifice altfel acestui scriitor – p. 126), din nou cu excepția notabilă a lui Blaga, care manifestă o înclinație evidentă pentru termenii de intensitate medie, în poemele lui regăsindu-se, într-o măsură însemnată, toată gama nuanțelor cuprinse între cele două extreme, „veselie” și „suferință”.

Nota predominantă a discursului nu este dată, însă, doar de prezența cantitativă a unei zone sau a alteia, ci și de semnificația poetică pe care aceasta o capătă în text. La Arghezi, de exemplu, deși „câmpul afectelor pozitive, cu numeroasele lui subcategorii, este totuși bine reprezentat atât în sine, cât și ca sursă de metaforizare” (p. 67), „termenii zonei euforice apar uneori în contexte negare (*nu la bucurie, înfrângeți bucuria*)” (p. 57), iar impactul „pozitiv” asupra întregului este, în multe situații, „atenuat – uneori până la anihilare – de asocierea cu elemente contrastante semantic, marcate negativ” (*sufletului nostru bucuroș de moarte*) (p. 58).

Lucrarea supusă atenției distinge cu finețe, pentru fiecare scriitor, dar mereu în comparație cu ceilalți, diferitele concretizări ale formulilor semice analizate („tristețe”, „suferință”, „veselie”, „fericire”), astfel încât din carte se pot desprinde opțiuni comune, dar și alegeri definitorii ale poezilor interbelici în modul de exprimare a *sentimentelor* avute în vedere. De exemplu, pentru câmpul „suferinței”, mai mult sau mai puțin configurate semantic la diverșii autori, se disting câteva serii tematice asociate hiperonimului (sfera „arderii”, a „întunericii, obscurității, opacității”, a „plânsului”, a „spaimii” etc.), a căror analiză comparativă pune în lumină asemănări și diferențe inedite între scriitori. Seria „arderii”, de pildă, domină decis în poezia lui Arghezi, dar este aproape absentă din opera lui Minulescu, iar predominarea sferei „plânsului” îi apropie, din punct de vedere tematic, pe Arghezi, Bacovia și Philippide.

Importante particularități stilistice ale autorilor analizați sunt evidențiate prin examinarea relației dintre termenii și contextul lor poetic, precum și prin stabilirea rolului diverselor câmpuri tematice în conturarea limbajului figurativ propriu fiecărui scriitor. Sunt identificate, de exemplu, trei tipuri principale de contextualizare (care au ca efect: intensificarea semnificației prin cumularea de cuvinte cu sensuri apropiate / atenuarea valorilor prin asocieri contrastive / modificarea sau „demitizarea” semnificației afective, prin vecinătăți „improprii”), în măsură să surprindă modalitatea de valorificare a lexicului afectivității prin mecanismele specifice poeziei. Astfel, asocierea contrastivă devine marcă a poemelor lui Arghezi și Blaga, enumerarea de (cvasi)sinonime (contextuale), realizând eventual o gradare ascendentă, se transformă în amprentă stilistică pentru Bacovia, Philippide, Pillat și Voiculescu, iar modificarea semnificației afective caracterizează operele lui Barbu, Minulescu, dar și pe cele ale poezilor postmoderni: în poemele lui Barbu, cuvintele din câmpurile analizate sunt alăturate unor lexeme în general abstracte, care le estompează sensul, iar în cazul lui Minulescu și apoi la postmoderni, vecinătatea deseori banalizantă a termenilor minimalizează tonul grav al afectivității. În ceea ce privește utilizarea vocabularului *sentimentelor* în construcția comparației, personificării și a metaforei, „absența aproape totală a metaforizării va fi specifică poeziei lui Bacovia, trăsătură nemaîntâlnită la nici un alt scriitor din perioada interbelică” (p. 135), iar valorificarea masivă a cuvintelor cu valori legate de *emoții*, la nivelul figurilor semantice, va constitui o caracteristică definitorie pentru Arghezi, Blaga, Philippide, Voiculescu.

Perspectiva diacronică nu lipsește, bineînțeles, din acest excelent volum, conferind consistență cercetării comparative propuse de autoare. Sunt remarcate, de exemplu, evoluția amplificării numerice a *corpus*-ului afectivității, începând cu poezia premodernă, precum și diferențele spectaculoase înregistrate în analiza densității termenilor: precursorii lui Eminescu au utilizat, în cea mai mare parte, un vocabular afectiv destul de limitat, perioadele ulterioare din istoria limbajului artistic românesc lărgind semnificativ inventarul (în concordanță cu propria artă poetică a scriitorilor), iar densitatea termenilor diferă, de-a lungul timpului, „într-o măsură aproape incredibilă” (aceasta „este *mare* la M. Eminescu, L. Blaga, M. Ursachi; *între mică și medie* la poeții premoderni, poate cu excepția lui C. Conachi; *medie* la T. Arghezi; *mică* la Ion Barbu, Nichita Stănescu și la o parte a postmodernilor; dar aproape *excesivă* la I. Minulescu și, mai ales, la V. Voiculescu ori Al. Philippide” – p. 22).

Privită în ansamblu, lucrarea se impune mai ales prin remarcabila capacitate a autoarei de a reinterpretă, în folosul stilisticii, metode eficiente în studiul limbii, propunând de fiecare dată o perspectivă nouă și de neocolit asupra textelor literare românești, iar ingeniozitatea și rigorea sistematizărilor prezentate, subtilitatea și pertinenta observațiilor, precum și eleganța exprimării și a construcției metodologice recomandă, prin ele înseși, orice carte scrisă de Mihaela Mancaș.

CLAUDIA ENE

Facultatea de Litere, Universitatea din București

DIANA MARIA DIACONESCU, *Terminologie creștină românească în perspectivă romanică. Studiu lingvistic*, Iași, Editura ARS LONGA, 2014, 236 p.

Problema terminologiei creștine intră în sfera de interes a specialiștilor din cel puțin trei domenii: teologie, istorie și lingvistică. Numeroase studii în acest sens realizate în secolul precedent și chiar în ultimii ani aparțin de obicei unuia dintre aceste domenii, de cele mai multe ori lingvisticii, dar și atunci abordarea propusă nu are decât foarte rar un caracter sintetic și complex. Cartea *Terminologie creștină românească în perspectivă romanică. Studiu lingvistic* de Diana Maria Diaconescu oferă o privire mai largă asupra problemei – concentrându-se asupra terminologiei creștine a limbii române, o plasează în același timp în context romanic sau chiar european. Prin urmare, se diferențiază atât de studiile românești anterioare axate pe limba română, cât și de cele din afara României, care, în ciuda caracterului comparativ al unora dintre ele, se limitează de obicei la limbile romanice occidentale.

Prima parte a lucrării reprezintă un studiu de caz intitulat *Terminologia liturgică în Peregrinatio Egeriae ad loca sancta. Itinerariu lingvistic*, consacrat unui text latin din antichitatea târzie. Cu toate nu există studii filologice pe această temă în cultura românească, în analiza respectivă nu se reia discuția cu privire la datarea textului, nici la identitatea și originea autoarei, indicându-se direct secolul IV și „monahia hispană” Egeria, cu toate că aceste informații rămân controversate. Terminologia analizată este organizată pe câmpuri semantice precum termeni pentru enoriași, ierarhi și monahi, termeni pentru celebrarea liturghiei, Euharistie și rugăciune, terminologia prediciei și a catehezei, termeni pentru sfințirea unei biserici, termeni referitori la ajunare, termeni pentru zilele săptămânii, alți termeni cu sens liturgic și termeni liturgici figurați. Analiza are caracter detaliat și riguros: semantismul lexemelor este ilustrat prin citate, polisemiile posibile – prin contexte diferite de folosire, frecvența termenilor, mai ales în cazul unor sinonime – prin numărul de ocurențe. Pentru a susține unele observații, se dau exemple și din alte surse creștine ale epocii precum scrierile lui Augustin sau Tertulian. Se arată astfel procesul de adaptare semantică a unor termeni latini și cel de adoptare a unor termeni grecești, prin care devine